

до первинного, в до-історію, в сакральний час. Вказується, що потрібно постійне очищення через систему християнських ідеалів – таїнства, літургію, молитву. Необхідно повернутися до материнської любові, – каже Мелетій Смотрицький. У реальній ситуації церква, що була позбавлена церковної ієрархії не могла в ритуальний спосіб підтверджувати свій зв'язок із божественним. Для цього необхідне поєднання з історією Христа – безперервний літургійний процес. Отже, символ Церкви-Матері виражає нереалізованість православних русинів в соціокультурній системі Польсько-Литовської держави.

Отже, український мислитель М.Смотрицький не тільки з позицій священика, а й митця XVII століття намагається заявити про нові світоглядні цінності, відображаючи їх у формі ідеологем – нових культурних міфів, серед яких і міф про повернення до джерел руського християнства й прилучення Русі до апостольської традиції, збереженої і переданої греками, що у контексті ідеологічної функціональності сприймається як міф епохи початку XVII століття, для якої “давність” чи “авторитет давнини” становив цінність доказу.

Вважається, що філософія завжди більше доступна не теперішньому, а майбутньому – часу, часу, коли відбувається вирішення основних суперечностей епохи не тільки у сфері духу, а й у сфері практики. Духовні суперечності Сходу і Заходу в українській культурі продовжують хвилювати мислителів, що дає нам підстави вважати їх не вирішеними, а дослідження спадщини М.Смотрицького актуальним.

Ганна Охріменко

Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

**ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ ЕТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ
ЗРАДИ ТА ГРІХА У ПОГЛЯДАХ УКРАЇНСЬКОГО
ФІЛОСОФА-ПОЛЕМІСТА КІНЦЯ XVI – ПОЧАТКУ XVII ст.
МЕЛЕТІЯ СМОТРИЦЬКОГО (НА ПРИКЛАДІ ТВОРУ «ТРЕНОС»)**

У зв'язку з контрреформацією і посиленням католицької експансії на території України, Білорусії та Литви виникають учбові заклади, засновані різними католицькими орденами і перш за все орденом єзуїтів, в яких вводиться викладання філософії загалом та частково релігійної етики за

аналогією з західноєвропейськими колегіями та університетами. В 1576 році як культурно ідеологічна протипага католицизму її та системі освіти та унії була заснована Острозька академія. Важливу роль у відстоюванні православної віри зіграли українські-полемісти – викладачі та учні Острозької академії. Українські полемісти кінця XVI – початку XVII століття поставили перед собою подвійне завдання: 1) запобігти поширенню католицизму та реформаційних рухів у православ'ї; 2) подолати кризу православної церкви, що вразила її в XVI ст.

На початку XVII століття у боротьбу проти експансіонізму католицької церкви вступає письменник-публіцист і вчений-філософ Мелетій Смотрицький (Максим Герасимович Смотрицький) (1577-1633).

Головним змістом творів Мелетія Смотрицького доуніаського періоду, на думку І.В. Огородника, є розкриття зв'язку тогочасної релігійної боротьби, справжнього обличчя католицької церкви як «Алиного звіра», що прагне поглинути всі багатства українського й білоруського народів, пробудження самосвідомості, громадської думки народу. Він віддавав гострій критиці Ватикан, католицький клір, зокрема догмат про зверхність влади папи римського. На основі аналізу творів західноєвропейських авторів доводив неправомірність церковного монархізму як у канонічному, так і в моральному аспектах [3, с. 256].

Найталановитішим і найгострішим твором доуніатського періоду в житті Мелетія Смотрицького є його написаний польською мовою «Тренос, тобто плач єдиної вселенської апостольської східної церкви», що має такий підзаголовок: «З поясненням догматів віри. Спочатку з грецької на слов'янську, а тепер із слов'янської на польську мову перекладений Теофілом Ортологом, тієї ж святої східної церкви сина. У Вільні, року божого 1610».

Саме «Тренос» є підтвердженням високої ерудиції полеміста Мелетія Смотрицького. У цьому полемічному трактаті є цитування та посилання на 150 авторів Давнього Сходу, Єгипту, Візантії, Європи. Одним із перших також Смотрицький звернувся в своїх працях до логіко-дедуктивних виведень, логічних операцій, розроблених західноєвропейськими схоластами і вдосконалених пізніше розвитком філософії. Він широко послуговувався понятійно-категоріальним апаратом, який фіксував досягнення у пізнанні природи, суспільства й мислення в західноєвропейській філософській культурі. Тут наявні такі категорії, як буття, акциденція, властивість, матерія, форма, випадковість, необхідність,

реальність, діяння, та ін. Також Мелетій Смотрицький робить вдалу спробу виокремити основні етико-моральні категорії – гріх та зрада.

Перед тим як приступити до характеристики проблеми зради в творі Мелетія Смотрицького, необхідно визначити сутність поняття «зрада». Новий тлумачний словник української мови надає таке визначення терміну зрада: «Зрада – віроломство, зрадництво, перехід на бік ворога, відступництво, запроданство...відмовлення від своїх переконань та пошуків» [2, с. 778]. Українській філософ В. Малахов характеризує зраду як «моральне зло...своєцентристське самоствердження суб'єкта всупереч інтересам інших суб'єктів, а також цілого, до якого він належить» [1, с. 130].

Мелетій Смотрицький розглянув проблему зради серед українських вельмож та священників щодо істинної православної віри. Найбільш хвилюють Мелетія Смотрицького зрадництво православних священнослужителів, які, як він вважав, повинні об'єднати народ у боротьбі за віру, право та свободи. Варто особливо наголосити, що в «Треносі» вперше подається великий поіменний список українських і білоруських магнатів, які зрадили православ'я та перейшли в католицький табір.

Від проблеми зради серед священнослужителів та полемістів Мелетій Смотрицький переходить до питання гріха. В «Треносі» він розглядає цілу взаємопов'язану систему гріхів. Якщо розглянути сучасне трактування гріха, то «гріх – це вчинки (поведінка) людини, що виявляється у неприйнятті релігійних цінностей... Богослов'ям розрізняється гріх гріхи про віри (байдужість, сумнів, скептицизм), надії (самовпевненість, малодушність, відчай), любові до Бога (самолюбство, гордия, прив'язаність до земного, невдячність)» [4, с. 80].

Якщо говорити про систему гріхів, то після детального аналізу основного змісту «Треноса», можна зробити висновок, що основними гріхами на які звертав увагу Мелетій Смотрицький є:

- **Гордия:** «Не гордуйте мною, сини людські, дивлячись на зчорнілий вид обличчя мого, не гордуйте, а до внутрішніх небесних добротей, що ними мене Цар мій і Бог мій із невимовної любові своєї» [5].
- **Прив'язаність до земного:** «На спадщині розп'ятого, розжирівши і розтовстівши, не болієте нещасним по всіх сектах розпорошенням синів божих, а ото ж вовками есте, а не пастирями» [5].
- **Самолюбство:** „Бо ж хіба ти пастир, якщо пастирством хизуєшся, а згубою овечок ганьбиш Бога?“[5].

- **Самовпевненість у власній правоті:** „неправду полюбили і з часом у ще гіршому злі погрузли. Осторог не слухають, обраністю нехтують, виправдання і посвячення отвергають, а, коротше кажучи, злом за добро оддають” [5].
- **Недбальство та лінь.**

Мелетій Смотрицький дотримувався думки, що тогочасні православні ієрархи й клір через свою зраду, моральну деградацію, жадобу до маєтностей і багатства, здирства, невігласність не можуть очолити боротьбу за віру, стати провідником для народу. Він називав православне духовенство „згаслими лампадами”, „потемнілими світильниками”, „здичавілими вчителями”, котрі в житті є купцями, крамарями, в звичаях – ледарями й неробами, в розмовах – неуками. Таким чином, український полеміст кінця XVI—першої половини XVII ст. не залишив без уваги питання релігійно-морального виховання та охарактеризував основні етичні проблеми тієї доби.

1. Малахов В. Етика: Курс лекцій: Навч. посібник / В. Малахов. – 3-тє вид. – К.: Либідь, 2001. – 384 с. 2. Новий тлумачний словник словник української мови: Т.1: А-К / За ред. В. Яременко, О. Сліпушко. – 2-ге вид., вип.. – К.: Аконт, 2003. – С. 778. 3. Огородник І.В. Українська філософія в іменах: Навч. посібник / І.В. Огородник, М.Ю Русин. – К.: Либідь, 1997. – С. 255-258. 4. Релігієзнавчий словник / За ред. А. Колодного. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с. 5. Смотрицький М. Тренос, тобто плач єдиної святої вселенської апостольської церкви, з поясненням догматів віри спочатку з грецької мови на слов'янську, а тепер із слов'янської на польську перекладений Теофілом Ортологом, тієї самої святої Східної Церкви сином у Вільні року Божого 1610 (фрагменти) / Пер. з пол. М.Грушевського // [http // litopys.narod.ru/human/hum.40.html](http://litopys.narod.ru/human/hum.40.html).